

Narratives Through Dialogue: Analysis of LIS Oral History Projects in National Library and Archives of Iran (NLAI)¹

Peymaneh Salehi¹

¹. Author and Researcher of Oral History, M.A., Persian Literature, Tehran, Iran; peymane.slh@gmail.com

Abstract

Purpose: To discuss the importance of oral history projects undertaken at the NLAI for securing a deeper understanding of the history of LIS in Iran. Analysis of the narratives shows that how the morale of the pioneer Iranian professional librarians has served the development of modern librarianship in their country.

Method: The data based on which inferences are made were extracted through careful analysis of the content of the interviews carried out in the process of six oral history projects.

Findings: The challenges faced by early Iranian professional librarians in the process of the establishment, expansion and flourishing of modern librarianship in Iran, and transition from traditional to modern librarianship were many. Personality traits like work discipline, planning, and passion for acquiring skills from American colleagues (then working in Iran as consultants and educators) were instrumental in overcoming challenges.

Conclusion: Findings demonstrate how oral history can shed light on less seen aspects of contemporary history. Oral history projects need to be taught in LIS education to enable students to gain a deeper insight of their profession. Documenting oral history of public, school, university and specialized libraries is important for improving social status of the profession. Also, reporting activities of non-governmental organizations (NGOs) in order to strengthen the spirit of volunteer work in the fields of book, librarianship, and book reading should be on the agenda of those interested in the history of librarianship and trustees in this field to strengthen the culture of collective participation.

Keywords: Library and Information Science, Oral History, Interview, National Archives and Library of Iran, Librarians

Article Type: Research Article

Article history: Received: 10 Oct. 2021; Received in revised form: 24 Dec. 2021; Accepted: 31 Dec. 2021

Citation:

Salehi, P. (2022). Narratives through dialogue: Analysis of LIS Oral History Projects in National Library and Archives of Iran (NLAI). *Librarianship and Information Organization Studies*, 33(1), 72-90. Doi: [10.30484/NASTINFO.2021.3014.2088](https://doi.org/10.30484/NASTINFO.2021.3014.2088)

Publisher: National Library and Archives of I.R. of Iran

© The Author(s).

Doi: [10.30484/NASTINFO.2021.3014.2088](https://doi.org/10.30484/NASTINFO.2021.3014.2088)

¹. This paper is based on author's speech in IFLA 2021 session entitled Librarians learning from the past to inspire, include and sustain.

روایت از روزن گفت‌وگو: تحلیل طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی

در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران^۱

پیمانہ صالحی^۱

^۱ نویسنده و پژوهشگر تاریخ شفاهی، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، تهران، ایران؛ peymaneh.slh@gmail.com

چکیده

هدف: بحث درباره اهمیت طرح‌های تاریخ شفاهی انجام‌شده در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برای اطمینان از درک عمیق‌تر از تاریخ کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران است. تحلیل روایات نشان می‌دهد که روحیه کتابداران حرفه‌ای پیشکسوت ایران تا چه اندازه در خدمت توسعه کتابداری نوین در کشور خود بوده است.

روش: داده‌هایی که استنباطها بر مبنای آنها صورت گرفته است، از تحلیل دقیق محتوای مصاحبه‌هایی استخراج شده است که در فرایند چهار طرح تاریخ شفاهی تولید شده است.

یافته‌ها: چالش‌های پیش روی کتابداران حرفه‌ای اولیه ایران در فرایند استقرار، گسترش و شکوفایی کتابداری مدرن در ایران و گذار از کتابداری سنتی به مدرن بسیار زیاد بود. ویژگی‌های شخصیتی مانند نظم کاری و برنامه‌ریزی، و اشتیاق به کسب مهارت از همکاران آمریکایی به عنوان مشاور در غلبه بر چالش‌ها مؤثر بود.

نتیجه: یافته‌ها نشان می‌دهد که چگونه تاریخ شفاهی می‌تواند جنبه‌های کمتر دیده‌شده تاریخ معاصر را روشن کند. طرح‌های تاریخ شفاهی باید در آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی تدریس شود تا دانشجویان بتوانند بینش عمیق‌تری از حرفه خود به دست آورند. مستندسازی تاریخ شفاهی کتابخانه‌های عمومی، مدرسه، دانشگاه و تخصصی برای ارتقای جایگاه اجتماعی این حرفه حائز اهمیت است. همچنین گزارش فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد به منظور تقویت روحیه کار داوطلبانه در حوزه‌های کتاب، کتابداری و کتابخوانی در دستور کار علاقه‌مندان به تاریخ کتابداری و متولیان این حوزه قرار گیرد و فرهنگ مشارکت جمعی را تقویت کند.

کلیدواژه‌ها: کتابداری و اطلاع‌رسانی، تاریخ شفاهی، مصاحبه، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، کتابداران

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۸؛ دریافت آخرین اصلاحات: ۱۴۰۰/۱۰/۰۳؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۰

استناد: صالحی، پیمانہ (۱۴۰۱). روایت از روزن گفت‌وگو: تحلیل طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی در سازمان اسناد و

کتابخانه ملی ایران. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۳(۱)، ۷۲-۹۰. Doi: 10.30484/NASTINFO.2021.2971.2077

© نویسندگان

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

Doi: 10.30484/NASTINFO.2021.2971.2077

مقدمه

تاریخ شفاهی روش پژوهشی نوینی است برای وارد کردن همه افراد جامعه در ساختن تاریخ خود و درک انتقادی از گذشته. این روش، گونه‌ای از تاریخ‌نگاری حال است که برخلاف زندگی‌نامه‌نویسی، بر مصاحبه استوار است. اصطلاح تاریخ شفاهی در یک معنا، به فرایند انجام مصاحبه با مردم توجه دارد و در معنای دیگر، محصول همان مصاحبه است که در قالب گزارش روایی از رویدادهای گذشته متجلی می‌شود؛ در واقع هم شیوه‌ای پژوهشی و هم ماحصل فرایند پژوهش است (Shopes, 1993).

اولین نکته در شروع فرایند تاریخ شفاهی، توجه بهل انتخاب موضوع طرح است یا پیرامون زندگی یک شخصیت (شخص محور) یا پیرامون موضوعی خاص (موضوع محور). موضوع باید قابلیت اجرا و پژوهش داشته باشد و اهداف، اولویت‌ها، روش ضبط، حقوق مادی و معنوی مجریان/ همکاران و نحوه بهره‌برداری از خروجی‌های طرح تاریخ شفاهی در آن به روشنی مشخص شده باشد. پژوهش گسترده پیرامون موضوع و تهیه سؤالات مصاحبه با مراجعه به منابع دست اول تاریخ شفاهی مهم است. مصاحبه‌گر متخصص و آگاه، علاوه بر تهیه پرسش‌های نخستین، با مطرح کردن سؤالات بعدی در زمان مصاحبه، زمینه‌ساز تولید داده‌های متقن و مستند می‌شود. ارزش اطلاعات فراهم‌آمده در این است که براساس فرم‌ها/ توافقی‌نامه‌های آگاهانه که راویان تأیید کرده‌اند، دسترس‌پذیر باشد. لازم است این محتوا پس از طی مراحل مستندسازی، از طریق طرح سؤالات تکمیلی در زمان مصاحبه و پژوهش، راستی‌آزمایی و گویاسازی شود و هنگام تدوین متن مصاحبه، در قالب یک پژوهش علمی درآید (Abrams, 2010: 42).

تاریخ شفاهی در مسیر تکامل خود در آمریکا و اروپا در دهه ۱۹۴۰ در پی اختراع ضبط صوت در دانشگاه کلمبیا پدید آمد. مصاحبه‌های این دوره بر پایه نخبه‌گرایی بود. دوره دوم، از دهه ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۵ را دربر می‌گیرد که به طبقات کارگر، مهاجران و زنان می‌پردازد. دوره سوم در دهه ۱۹۸۰ شکل گرفت که عصر آرشیوسازی تاریخ شفاهی نام گرفت. در این دوره تاریخ شفاهی به دانشگاه‌ها راه یافت. دوره چهارم در نیمه اول دهه ۱۹۹۰ عصر رقمی‌سازی منابع تاریخ شفاهی است. در دوره پنجم، که از نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ آغاز و تا زمان حاضر را دربر می‌گیرد، تاریخ شفاهی جایگاهی بین‌رشته‌ای پیدا کرد و علوم مختلف به تناسب نیاز، از آن بهره جستند. اما تاریخ شفاهی در ایران محصول انقلاب اسلامی است. مهاجرت صدها تن از مقامات حکومت پیشین، سبب شد تا کانونی بالقوه از منابع تاریخ شفاهی در غرب شکل گیرد. حبیب لاجوردی با تأسیس طرح تاریخ شفاهی ایران در دانشگاه هاروارد،^۱ خاطرات این افراد را جمع‌آوری کرد. سپس، اشخاص حقیقی و حقوقی متعددی در داخل و خارج از کشور تاریخ شفاهی ایران را ضبط و ثبت کردند (کاظمی و خسروبیگی، ۱۳۹۵: ص ۱۱).

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در حکم شخص حقوقی از سال‌های آغازین (سال ۱۳۷۱) توجه به این روش پژوهشی در ایران، مصاحبه با شخصیت‌های منشأ اثر در تاریخ معاصر را با نگاهی بلند و همه‌جانبه آغاز و تاکنون با بیش از هزار شخصیت مصاحبه کرده است. رعایت استانداردهای تاریخ شفاهی در مراحل مختلف، از انجام مصاحبه گرفته تا حفظ و نگهداری و اطلاع‌رسانی و انتشار، در دستور کار تاریخ شفاهی‌نگاران این سازمان قرار دارد. مصاحبه با کتابداران، آرشیویست‌ها، نسخه‌شناسان و متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی در قالب طرح‌های «تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران»، «تاریخ شفاهی آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران»، «تاریخ شفاهی شورای کتاب کودک» و «تاریخ شفاهی انجمن‌های کتابداران ایران» از اولویت‌های این سازمان است.

پژوهش پیش‌رو با تأکید ویژه بر نقش تاریخ شفاهی در مستندسازی تاریخ کتابداری نوین در ایران، از طریق تحلیل کیفی ۱۴۰ جلسه مصاحبه در طرح‌های پیش‌گفته به موارد زیر توجه دارد:

- روایت‌های تاریخی که از روزن گفت‌وگو با پیش‌گامان کتابداری نوین استخراج می‌شود تا چه حد نمایانگر مسیر گذار از کتابداری سنتی به مدرن است؟

- تجربه‌های شخصی کتابداران، که با سازوکار تاریخ شفاهی به تجربه جمعی تبدیل می‌شود، چطور میان گذشته و آینده پیوند برقرار می‌کند؟
- ویژگی‌های شخصیتی کتابداران تا چه حد در گسترش کتابداری در ایران مؤثر بوده است؟
- روحیه مشارکت و کار جمعی پیش‌کسوتان به چه نحوی مقدمات شکوفایی همه‌جانبه کتابداری را فراهم آورد؟
- چطور می‌توان از استادان کتابداری آموخت و از آنان الهام گرفت؟

یافتن پاسخ‌های این مسائل، هدف غایی این پژوهش است. بی‌تردید بررسی یافته‌های حاصل از طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی و تجزیه و تحلیل روایت‌های کتابداران در دو بخش ویژگی‌های شخصیتی و مشارکت در کار، یاری‌رسان پژوهشگران تاریخ کتابداری خواهد بود.

پیشینه پژوهش

کتابخانه‌ها، مراکز آرشیوی و انجمن‌های کتابداران به‌طور جدی اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی در اروپا و آمریکا را دنبال می‌کنند و کیفیت داده‌های حاصل از طرح‌ها نیز به‌طور مستمر بررسی می‌شود. مانند:

مجموعه تاریخ شفاهی کتابخانه بریتانیا^۱ (کتابخانه ملی انگلستان) که از تنوع موضوعی خاصی برخوردار است، از سال ۱۹۷۴ اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری را آغاز کرده است. این طرح‌ها طیف گسترده‌ای از مباحث را شامل می‌شود و دربرگیرنده مصاحبه با کارکنان کتابخانه بریتانیا، کتابداران کتابخانه‌های عمومی، اطلاع‌رسانان کتابخانه‌های دانشگاهی و اعضای هیئت علمی گروه‌های کتابداری در دانشگاه‌ها و کالج‌های انگلستان، ولز، اسکاتلند و ایرلند است.^۲ کتابخانه بریتانیا تعاملی سازنده با انجمن تاریخ شفاهی انگلستان^۳ دارد. این انجمن، استانداردهای روند فعالیت‌ها و فراهم‌آوری بستر به‌اشتراک‌گذاری تجربه‌ها را به‌منزله اهداف اصلی فعالیت‌هایش مدنظر قرار داده است. بسیاری از کتابداران کتابخانه ملی انگلستان از اعضای فعال انجمن تاریخ شفاهی‌اند؛ بنابراین طرح‌های تاریخ شفاهی در این کتابخانه، با مدیریت و همکاری مستمر با انجمن به سرانجام می‌رسد.

طرح «تاریخ شفاهی انجمن کتابداری پزشکی آمریکا»^۴ از سال ۱۹۷۷، با هدف تبیین تاریخ کتابداری علوم بهداشت و سلامت از دیدگاه اعضای قدیمی و فعالان این موضوع به اجرا درآمد و مصاحبه‌ها در موضوعات مرتبط با این طرح، همچنان ادامه دارد.^۵ در این طرح علاوه بر مصاحبه با کتابداران پیش‌کسوت، با سه گروه از متخصصان کتابداری پزشکی و سلامت مصاحبه شده است؛ کتابداران کتابخانه‌های دانشکده‌های پزشکی جنوب آمریکا، اطلاع‌رسانان بخش سرطان در کتابخانه‌های آمریکا و کتابداران کتابخانه‌های دانشکده‌های دامپزشکی. توجه به استانداردهای تاریخ شفاهی و بررسی دوره‌ای مصاحبه‌ها، این طرح را به الگوی کاربردی برای سایر انجمن‌های کتابداران تبدیل کرده است.

انجمن کتابداران استرالیا سال ۲۰۱۴ طرح «تاریخ شفاهی کتابداران اقلیت و بومی کانادا» را انجام داد که به‌صورت کتابی با همین عنوان^۶ منتشر شده است. این کتاب مشتمل بر هجده فصل است و در هر فصل، مصاحبه با یکی از کتابداران مهاجر یا بومی چاپ شده است. موضوعات نوشته‌شده در کتاب شامل موارد زیر است:

افق‌های پیش‌روی کتابداران اقلیت، تجربیات کتابداران فیلیپینی، رمز و راز موفقیت کتابداران بومی، خاطرات یک کتابدار چینی در دشت‌های کانادا، کارکنان هندی کتابخانه‌های عمومی تورنتو، درس‌هایی از کتابداران اقلیت، خاطرات کتابداران اقلیت در کتابخانه ملی کانادا، چالش‌های کتابداران بومی در مراکز اطلاع‌رسانی و تنوع نژادی در کتابخانه‌های کانادا (Tinney, 2015: 237).

1. British Library

2. <https://www.bl.uk/collection>

3. Oral History Society (OHS)

4. Medical Library Association (MLA)

5. MLA: Publications: MLA Oral Histories (mlanet.org)

6. Lee, Deborah, & Kumaran, Mahalashmi (2014). *Aboriginal and Visible Minority Librarians: Oral History from Canada*. Toronto: Routledge.

تاکنون طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران از ابعاد مختلف بررسی نشده و یافته‌های حاصل از آن براساس روش‌های کیفی، تحلیل نشده است. در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تا پیش از سال ۱۳۹۴، سیاستی مبنی بر انتشار مصاحبه‌ها در قالب کتاب یا مقاله در فرمت کاغذی یا الکترونیک وجود نداشت. مراجعه‌کنندگان می‌توانستند با حضور در سالن اطلاع‌رسانی تاریخ شفاهی براساس توافقنامه/ فرم بهره‌برداری از مصاحبه، که مصاحبه‌شوندگان تکمیل کرده بودند، از محتوای مصاحبه‌های دارای مجوز استفاده به‌دست پژوهشگران، فیش‌برداری کنند.

سال ۱۳۹۴، اطلاع‌رسانی تحت وب مصاحبه‌ها آغاز شد و اطلاعات کتاب‌شناسی آن‌ها در وبگاه سازمان^۱ جانمایی شد. همچنین شماری از مصاحبه‌ها پس از تأیید راویان، در قالب کتاب یا مقاله به‌شکل کاغذی یا الکترونیک منتشر شد. تاکنون شش مصاحبه در قالب کتاب و یک مصاحبه در قالب مقاله در موضوع کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده است. این مقاله و کتاب‌ها عبارت‌اند از: *سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، مادر کتابداری نوین ایران* (۱۳۹۴)؛ *شمع خرد: مصاحبه تاریخ شفاهی با کامران فانی* (۱۳۹۵)؛ *دُر دانش: مصاحبه تاریخ شفاهی با دکتر عباس حرّی* (۱۳۹۵)؛ *ستاره فروزان: مصاحبه تاریخ شفاهی با نوش‌آفرین انصاری* (۱۳۹۶)؛ *دل‌سپرده به کودکان: مصاحبه تاریخ شفاهی با ثریا قزل‌ایاغ* (۱۳۹۶)؛ و *راه روشن: مصاحبه تاریخ شفاهی با منصوره راعی* (۱۳۹۹)؛ *مصاحبه با استاد عبدالحسین حائری* (۱۳۹۵)

از سال ۱۳۹۴ انتشار دوفصلنامه پژوهش‌های تاریخ شفاهی^۲ (با نام پیشین دوفصلنامه تاریخ شفاهی) آغاز شد. در این نشریه، علاوه بر انتشار مقاله‌هایی در موضوع مباحث نظری و عملی تاریخ شفاهی، کتاب‌های شمع خرد (۱۳۹۶)، دُر دانش (۱۳۹۶)، ستاره فروزان (۱۳۹۷) و دل‌سپرده به کودکان (۱۳۹۷) به‌اختصار معرفی شدند. همچنین با ظهور رسانه‌های جدید، اندیشه انتشار مصاحبه‌ها در قالب‌های نو مطرح شد و فصلنامه صدای جنگ خبری تاریخ شفاهی^۳ و مجموعه صدای ماندگار^۴ منتشر شد که حاوی اخبار تاریخ شفاهی در ایران و جهان، معرفی طرح‌های تاریخ شفاهی و بخش‌های کوتاهی از فایل صوتی مصاحبه‌ها با عنوان «یاد کودکی» بود.

از سال ۱۳۹۹ پادکست‌های «صدای کتابدار» منتشر شد. در این پادکست‌ها صدای کتابدارانی که مصاحبه آنان منتشر شده است، به همراه خاطرات مصاحبه‌کنندگان از روند انجام مصاحبه به گوش علاقه‌مندان می‌رسد و پادکست‌های معرفی کتاب‌های دل‌سپرده به کودکان^۵ (۱۳۹۹) و دُر دانش^۶ (۱۳۹۹) از جمله موارد منتشرشده است.

روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش پژوهش تحلیل محتوا است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان نوعی روش‌شناسی تحقیق در خدمت تفسیر محتوایی داده‌ها دانست. با تحلیل کیفی می‌توان یک رویکرد تجربی، روش‌شناسانه و کنترل‌شده را مطالعه کرد. تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را با روش علمی تفسیر کنند. این روش یکی از مهم‌ترین روش‌های شناسایی داده‌ها، با توجه به موضوع، شرایط و هدف پژوهش است (تبریزی، ۱۳۹۳: ص ۱۰۸).

براساس جدول ۱، مصاحبه‌شوندگان در طرح‌های چهارگانه جامعه پژوهش را دربر می‌گیرند. تعداد شخصیت‌ها، تعداد جلسات و مدت مصاحبه به تفکیک طرح‌های تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران، شورای کتاب کودک و انجمن‌های کتابداران ایران در جدول آمده است.

در این پژوهش، محتوای مصاحبه‌های تاریخ شفاهی تجزیه و تحلیل شد. پس از مرور داده‌های حاصل از طرح‌های تاریخ شفاهی، مؤلفه‌های قابل استنباط از میان گفته‌های کتابداران تحلیل شد؛ مانند نظم ذهنی، کار گروهی، عشق به حرفه، دقت، ژرف‌نگری، و مدیریت اطلاعات. این شاخص‌ها در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی بررسی شد و به تناسب، مصداق‌های آن

1. <http://www.nlai.ir>

2. <http://jorah.nlai.ir/>

3. <https://www.nlai.ir/quarterly>

4. <https://www.nlai.ir/voice-1>

5. <https://portals.nlai.ir/exh/podcasts/ghezelayagh.mp3>

6. <https://portals.nlai.ir/exh/podcasts/horri.mp3>

از گفته‌های راویان نوشته شد. به دلیل رعایت الزامات حقوقی و اخلاقی در تاریخ شفاهی، مصادیق از میان مصاحبه‌هایی انتخاب شد که پس از کسب اجازه از راویان یا پس از فوت آنان، با رضایت خانواده‌هایشان در قالب کتاب چاپ و منتشر شده است.

جدول ۱- جامعه پژوهش: مصاحبه‌شوندگان در طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی

مدت (ساعت)	مدت (دقیقه)	تعداد جلسات	تعداد شخصیت‌ها	جامعه پژوهش
۷۱/۵	۴۲۹۰	۵۶	۲۸	تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۴۲/۵۳	۲۵۵۲	۲۹	۱۷	تاریخ شفاهی آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران
۶۲/۲	۳۷۳۲	۴۲	۱۸	تاریخ شفاهی شورای کتاب کودک
۱۵/۵۵	۹۱۳	۱۳	۱۱	تاریخ شفاهی انجمن‌های کتابداران ایران
۱۹۳	۱۱۴۸۷	۱۴۰	۷۴	جمع کل

یافته‌های پژوهش

پس از تحلیل محتوایی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، یافته‌های زیر به دست آمد:

تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

در این طرح با ۲۸ شخصیت شامل کارشناسان (۸ نفر)، مدیران (۱۴ نفر) و اعضای هیئت‌علمی (۶ نفر)، در ۵۶ جلسه، به مدت ۷۱/۵ ساعت مصاحبه شد. از تحلیل دقیق محتوای مصاحبه‌های این طرح (جدول ۲) موارد زیر استنباط شد: پیشینه شکل‌گیری سازمان، عملکرد و فعالیت‌های تخصصی، رشد و ارتقای سطح فعالیت‌های پژوهشی، وضعیت سازمان زمان ادغام در مقاطع مختلف و ...

بررسی روایت‌ها نشان داد کتابخانه ملی تا پیش از ادغام با مرکز خدمات کتابداری، با استانداردهای جهانی فاصله زیادی داشت و پس از آن ارتقا یافت. ادغام مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی و سازمان اسناد ملی با کتابخانه ملی در سال‌های اخیر، ضمن ایجاد چالش‌های متعدد، زمینه‌ساز تحولات مختلفی در موضوع‌های پژوهش، آموزش و ارائه خدمات فنی به سایر کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی شد.

جدول ۲- یافته‌های حاصل از طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

ردیف	سرفصل	زیرمجموعه
۱	پیشینه شکل‌گیری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران	چگونگی تأسیس و توسعه مرکز خدمات کتابداری
		فعالیت سازمان اسناد ملی ایران در سال‌های اولیه تأسیس
		جایگاه اسناد ملی و کتابخانه ملی در تشکیلات دولت
		پیشینه توجه به اطلاع‌رسانی در کتابخانه
۲	وضعیت سازمان زمان ادغام در مقاطع مختلف	نظریات کارشناسی درخصوص ادغام این سازمان‌ها
		وضعیت کتابخانه پس از ادغام با مرکز خدمات کتابداری
		تغییرات بعد از ادغام کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی
۳	بررسی فعالیت‌های تخصصی سازمان	واسپاری منابع و گردآوری آثار
		سازمان‌دهی بایگانی‌های سازمان‌ها و مؤسسات دولتی
		اطلاع‌رسانی و پاسخ‌گویی به مراجعان
		آماده‌سازی و تدوین آثار مرجع نظیر دایره‌المعارف کتابداری
۴	رشد و ارتقای سطح فعالیت‌های پژوهشی	عضویت کتابداران در مقام هیئت‌علمی
		توجه به پژوهش‌های ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی
		کیفیت انتشارات در حوزه‌های کتابداری، اطلاع‌رسانی، آرشیو و نسخ خطی
		نیازمندی‌های سازمان برای دستیابی به استانداردهای جهانی

ردیف	سرفصل	زیرمجموعه
۵	عملکرد سازمان در دهه‌های فعالیت	تأثیر آموزه‌های ایفلا در کتابداری ایران
		ارتباط سازمان با سایر مراکز پژوهشی
		اعمال سیاست‌گذاری به‌نسبت سایر کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی
		وضعیت پردازش و سامان‌دهی اطلاعات
		اجرای برنامه‌های بلندمدت در نیل به اهداف سازمانی

تاریخ شفاهی آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران

در این طرح با ۱۷ شخصیت، شامل اعضای رسمی هیئت‌علمی (۴ نفر) و اعضای غیررسمی (۱۳ نفر)، در ۲۹ جلسه به مدت ۴۲/۵۳ ساعت مصاحبه شد. بعد از تحلیل دقیق محتوای مصاحبه‌ها (جدول ۳)، موارد زیر به‌دست آمد:

سیر پیشرفت آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت گروه‌های آموزشی، اطلاع‌رسانی و فعالیت‌های مراکز اطلاع‌رسانی، شیوه‌های تدریس، آموزش دانش‌شناسی و ...

تحلیل‌ها نشان داد که آموزش کتابداری نوین با تشکیل دوره‌های کوتاه‌مدت آغاز شد و نخستین درس دانشگاهی کتابداری در دانشسرای عالی تدریس شد. رشته کتابداری در مقطع کارشناسی ارشد در نتیجه کوشش‌های استادان آمریکایی، تلاش‌های ایرج افشار و منوچهر افضل در دانشگاه تهران راه‌اندازی شد.

جدول ۳- یافته‌های حاصل از طرح تاریخ شفاهی آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران

ردیف	سرفصل	زیرمجموعه
۱	سیر پیشرفت آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران	انواع دوره‌های آموزشی
		آموزش دانش‌شناسی
		گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌ها
		استادان تأثیرگذار
		مقطع دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی
۲	مدیریت گروه‌های آموزشی	برنامه‌های درسی
		ترجمه و تدوین متون آموزشی
		نوآوری در برنامه‌ها
		شیوه‌های تدریس
		گرایش‌های کتابداری
۳	اطلاع‌رسانی و اطلاع‌شناسی	کتابداری و بازار کار
		مراکز اطلاع‌رسانی مرتبط با دانشگاه‌ها
		فعالیت‌های مراکز اطلاع‌رسانی
		نظام ملی اطلاع‌رسانی
		گسترش حوزه اطلاع‌شناسی
تبادل و اشتراک اطلاعات		

تاریخ شفاهی شورای کتاب کودک

در این طرح با ۶ نفر از اعضای هیئت‌مدیره و ۱۲ نفر از اعضای شورا، در ۴۲ جلسه، به مدت ۶۲/۲ ساعت مصاحبه شد. بعد از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها (جدول ۴) موارد زیر استنباط شد:

تاریخ شورای کتاب کودک، معرفی ادبیات کودک و نوجوان ایران، پیشینه آموزش ادبیات کودک، پژوهش در موضوع ادبیات کودک، فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، کتابداری اجتماعی و ...

بررسی روایت‌ها نشان داد که شورای کتاب کودک^۱ از سال ۱۳۴۱ برای شکوفایی ادبیات ایرانی کودکان و نوجوانان و بهبود آثار برای این گروه سنی شکل گرفت. شورا یکی از اعضای فعال دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان^۲ است و در راستای اهداف آن فعالیت می‌کند. انتشار مجلدات فرهنگنامه کودکان و نوجوانان^۳ نیز به منزله مهم‌ترین اثر مرجع برای این گروه سنی با مدیریت شورای کتاب کودک دنبال می‌شود.

جدول ۴- یافته‌های حاصل از طرح تاریخ شفاهی شورای کتاب کودک

ردیف	سرفصل	زیرمجموعه
۱	تاریخ شورای کتاب کودک	شکل‌گیری شورا
		مؤسسان
		اعضای شورا
		دهه‌های فعالیت
		حامیان و دوست‌داران
		روابط بین‌الملل
		گروه‌های بررسی
۲	معرفی ادبیات کودک و نوجوان	پیشینه آموزش ادبیات کودک
		پژوهش در حوزه ادبیات کودک
		معرفی نویسندگان، مترجمان و تصویرگران ایرانی
		همکاری با دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان (IBBY)
		خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان
		توجه به بازی‌های ایرانی
		کارگاه‌های آشنایی با ادبیات کودک
۳	کتابداری اجتماعی	خدمات برای افراد معلول و نابینا
		کتابخانه برای مهمان‌شهرها (مهاجران)
		کتابخانه کانون اصلاح و تربیت
		طرح خورجین کتاب
		ویژگی‌های خاص
۴	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان	سیاست‌گذاری‌ها
		ابعاد پژوهشی و علمی
		روزآمدسازی محتوا
		پشتیبانان
		جایگاه فرهنگنامه در جامعه
		پیشرفت انتشار مجلدات
		فعالیت‌های جنبی

1. <http://cbc.ir/>

2. International Board Books for Young People (IBBY)

3. <https://www.farhangnameh.com/>

تاریخ شفاهی انجمن‌های کتابداران ایران

در این طرح با ۱۱ نفر شامل: اعضای هیئت‌علمی (۶ نفر) و اعضای انجمن (۵ نفر)، در ۱۳ جلسه، به مدت ۱۵/۵۵ ساعت مصاحبه شد. در تحلیل محتوای مصاحبه‌ها (جدول ۵) موارد ذیل به دست آمد:

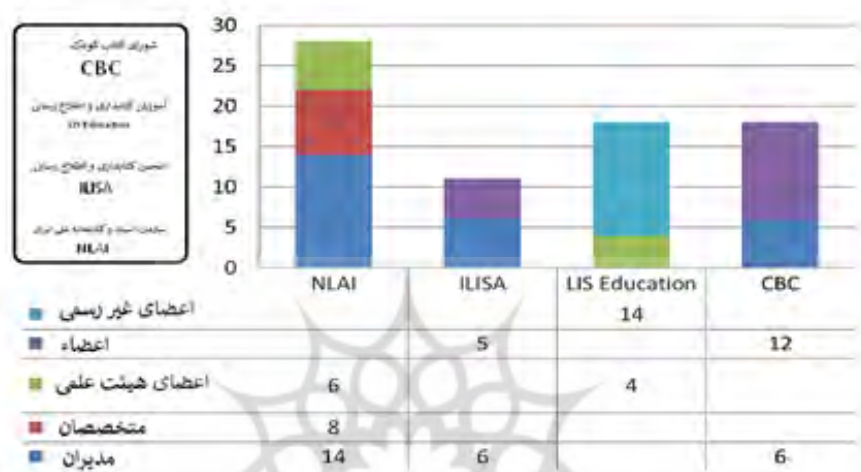
پیشینه تأسیس انجمن، اهداف و انگیزه‌ها، خبرنامه انجمن، خدمات داوطلبانه، تشکیل نشست‌های تخصصی، برگزاری کنگره‌های علمی و

تحلیل‌ها نشان داد که «انجمن کتابداران ایران» از سال ۱۳۴۵ به موارد پیش‌رو توجه کرده است: اعتلای بخشیدن به کتابداری ایران از طریق ترویج و آموزش کتابداری نوین، شناساندن اهمیت حرفه کتابداری و بالابردن مقام کتابداران ایرانی. پس از گذشت سال‌ها از خاموش شدن چراغ انجمن (سال ۱۳۶۰)، «انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران»^۱ در حکم یک انجمن علمی از سال ۱۳۷۹ فعالیت خود را آغاز کرد. همکاری با نهادهای اجرایی، علمی و پژوهشی، ارائه خدمات آموزشی، ترغیب پژوهشگران و تجلیل از استادان ممتاز و تشکیل همایش‌های علمی از جمله اقدامات این انجمن است.

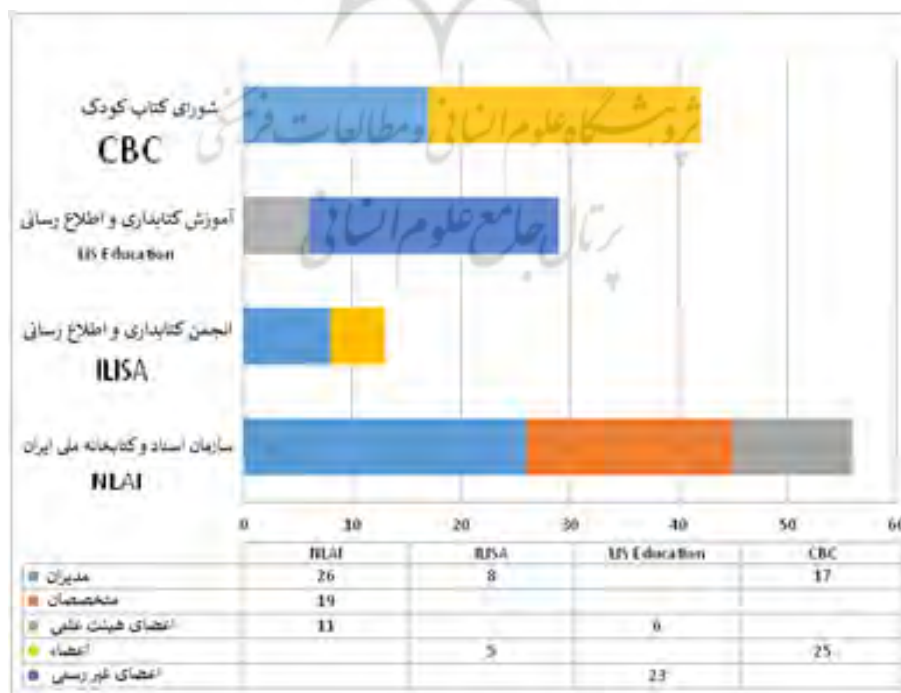
جدول ۵- یافته‌های حاصل از طرح تاریخ شفاهی انجمن‌های کتابداران ایران

ردیف	سرفصل	زیرمجموعه
۱	انجمن کتابداران ایران (۱۳۴۵-۱۳۶۰)	پیشینه تأسیس انجمن
		مؤسسان
		اهداف و انگیزه‌ها
		کمیته‌های چهارگانه
		انتشارات
		خبرنامه انجمن
		خدمات داوطلبانه
		ارتباط با مجامع بین‌المللی
		شرکت در کنفرانس‌های ایفلا
		بومی‌سازی آموزه‌های ایفلا در ایران
۲	انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران (۱۳۷۹- تاکنون)	برنامه‌ها و خط‌مشی‌ها
		بهره‌مندی از تجربیات پیش‌کسوتان
		تشکیل نشست‌های تخصصی
		برگزاری کنگره‌های علمی
		مشارکت کتابداران جوان
		برگزاری کارگاه‌های آموزشی
		حامیان انجمن
بازتاب فعالیت‌های انجمن		

در مجموع با ۷۴ شخصیت، در ۱۴۰ جلسه، به مدت ۱۹۳ ساعت مصاحبه شد؛ البته با ۱۷ شخصیت، از جمله پوری سلطانی، نوش آفرین انصاری، عباس حرّی، ثریا قزل‌ایاغ و کامران فانی در بیش از یک طرح مصاحبه شد؛ بنابراین جلسات مصاحبه در طرح‌های موضوع‌محور، به تفکیک در آمار طرح‌های چهارگانه نوشته شد. آمار توصیفی طرح‌های تاریخ شفاهی براساس تعداد مصاحبه‌شوندگان (شکل ۱) و تعداد جلسات مصاحبه (شکل ۲) نشان داد که تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (کارشناسان، مدیران و اعضای هیئت‌علمی) در بالاترین سطح، شورای کتاب کودک (اعضای هیئت‌مدیره و اعضای شورا) در رتبه بعدی، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی (اعضای رسمی هیئت‌علمی و مدرسان غیررسمی) پس از آن و انجمن‌های کتابداران (اعضای هیئت‌مدیره و اعضای انجمن) در جایگاه آخر قرار دارد.

شکل ۱- آمار توصیفی طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی براساس تعداد مصاحبه‌شوندگان

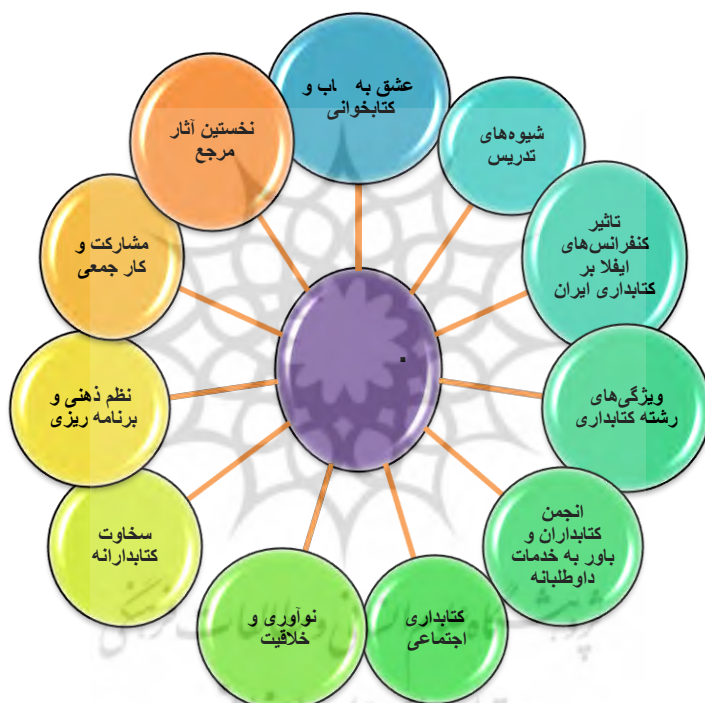
شکل ۲- آمار توصیفی طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی براساس تعداد جلسات مصاحبه

بنیان‌گذاری کتابداری نوین در ایران، هم‌زمان با تأسیس رشته کتابداری در مقطع کارشناسی‌ارشد در دانشگاه تهران و شکل‌گیری مرکز خدمات کتابداری همچنین گذر از کتابداری سنتی به مدرن با تأکید بر تدوین آثاری نظیر سرعنوان‌های

موضوعی فارسی، فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان، نشانه مؤلف فارسی، فهرستگان ایران، دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی و گسترش رده‌بندی دیوئی و کنگره مواردی هستند که براساس تحلیل محتوای طرح‌های تاریخ شفاهی، به آن‌ها توجه شده است. همچنین سیر تحول آموزش کتابداری، تأثیر نشست‌های ایفلا در کتابداری ایران، گرایش‌های کتابداری و... به‌منزله داده‌های طرح‌های تاریخ شفاهی تبیین شد.

قابلیت‌های تاریخ شفاهی به‌دور از تکلف نوشتاری، با ایجاد محیطی صمیمی و طرح سؤالات مناسب، از زوایای گوناگون به رشد و شکوفایی کتابداری نوین در ایران پرداخت؛ اینکه نخستین فارغ‌التحصیلان کتابداری و بنیان‌گذاران مراکز آموزشی و پژوهشی با چه روحیه و انگیزه‌ای پای در این راه نهادند، با چه مشکلاتی دست‌وپنجه نرم کردند و کدام عوامل در موفقیت آنان نقش بسزایی داشت. تلاش کتابداران و نقش ویژگی‌های شخصیتی آنان که از روزن روایت‌های شفاهی درک می‌شود (که از ویژگی‌های ممتاز روش پژوهشی تاریخ شفاهی است)، علاقه‌مندان را به درک درستی از فرازونشیب‌های شکوفایی این علم رهنمون می‌سازد.

در ادامه مؤلفه‌های استخراج‌شده از محتوای مصاحبه با کتابداران (شکل ۳) و بررسی این مؤلفه‌ها، در دو بخش ویژگی‌های شخصیتی و مشارکت در کار آمده است:

شکل ۳- یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های شخصیتی

عشق به کتاب و کتابخوانی

پرس‌وجو درباب این موضوع که «چطور به کتابداری علاقه‌مند شدید»، یکی از مباحثی است که در طرح‌های تاریخ شفاهی از کتابداران پرسیده می‌شود؛ اینکه آیا نفس کشیدن در محیطی مملو از کتاب انرژی‌بخش است؟ و علاقه به کتاب موجب ورود آنان به رشته کتابداری شده است یا نه؟ اشتیاق به کتابخوانی می‌تواند انگیزه‌های درونی یا بیرونی داشته باشد؟ نوش‌آفرین انصاری از کتابداران برجسته ایرانی بیان می‌کند به‌رغم اینکه ۲۴ سال ابتدای زندگی‌اش به‌دلیل شغل پدرش در کشورهای مختلف گذشته است، ولی یکی از سرگرمی‌هایی که همواره والدین برایش فراهم می‌کردند، کتابخوانی و رفتن به کتابخانه بوده است (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۳۹). این روایت نشان می‌دهد که انگیزه بیرونی نقش مهمی در علاقه‌مندی وی به کتاب داشت و آینده شغلی او را رقم زد.

بسیاری از اشخاصی که به دنیای کتابخوانی قدم گذاشتند، هیچ محرک بیرونی در این زمینه نداشتند. کامران فانی از نخستین اعضای هیئت‌علمی مرکز خدمات کتابداری، علاقه‌اش را به کتاب از دوران دبستان، چنین توصیف کرده است: «وقتی در سن

شش‌سالگی به دبستان رفته، از روز اول کتابخوان بودم و این هم از عجایب است که مثلاً یکی به کتاب علاقه‌مند است و دیگری علاقه‌مند نیست. خانواده‌ام اهل کتاب نبودند. برایم هیچ انگیزه بیرونی وجود نداشت و امکاناتی هم مهیا نبود» (فانی، ۱۳۹۵: ص ۲۵).

دکتر عباس حرّی، از اعضای هیئت‌علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران، که در خانواده‌ای روحانی رشد یافته بود، در دوران دبستان، هنگام تحصیل در مشهد، با کتاب‌های موجود در کتابخانه پدرش، که بیشتر خطی و چاپ‌سنگی بود، انس‌والفت پیدا کرد و به‌رغم اینکه متوجه بسیاری از مفاهیم نوشته‌شده در کتاب‌ها نمی‌شد، کتاب‌ها را با شور زیاد ورق می‌زد و لذت می‌برد. این اشتیاق بعدها در دوران نوجوانی و جوانی او نیز ادامه یافت. دکتر حرّی علاقه به کتاب و کتابخوانی را چنین شرح داده است: «من از دوره ابتدایی با کتاب‌های پدرم آشنا شدم و با اینکه از بسیاری از آن‌ها سردر نمی‌آوردم، ولی علاقه داشتم لابلای کتاب‌ها بگردم. هیچ یادم نمی‌رود که لغت‌نامه مجمع‌البحرین را از طریق کتابخانه پدرم شناختم که ویژگی خاصی در میان لغت‌نامه‌ها دارد» (حرّی، ۱۳۹۵: ص ۲۶).

یکی از ویژگی‌های تاریخ شفاهی این است که روایان از دیدگاه خودشان به یک رویداد واحد نگاه می‌کنند و پژوهشگران می‌توانند از خلال پاسخ‌های روایان و تعدد روایت‌ها، نانوخته‌های تاریخی را کشف کنند. برای مثال از مقایسه روایت‌های ثریا قزل‌ایاغ و نوش‌آفرین انصاری، دو تن از استادان پیش‌کسوت کتابداری، دو نوع زبان و لحن خاص استنباط می‌شود. قزل‌ایاغ وقایع را با لحنی انتقادی و زبانی تجویزی و آسیب‌شناسانه به تصویر می‌کشد و انصاری همان رویدادها را با لحنی عاطفی و توصیفی بیان می‌کند.

نظم ذهنی و برنامه‌ریزی

از روزن این گفت‌وگوها نظم ذهنی، دقت، برنامه‌ریزی و نگاه وحدت‌بخش کتابداران استنباط می‌شود. بعضی از اشخاص داشتن این روحیه را ذاتی می‌دانند و تأکید دارند در طول دوران کتابداربودن، آن را رشد داده‌اند. در مقابل، عده‌ای داشتن این ویژگی‌ها را اکتسابی می‌دانند؛ اینکه به‌واسطه سال‌ها کار به زیور آن آراسته شده‌اند.

انصاری نظم ذهنی و نگاه وحدت‌بخش سلطانی را در زمینه تدوین آثاری که در مرکز خدمات کتابداری به جامعه کتابداری عرضه شده است، چنین توصیف می‌کند: «نگاه پوری سلطانی وحدت‌بخش است، مانند کتاب سرعنوان‌های موضوعی فارسی که تألیف آن باعث شد تا کتابداران در سراسر ایران به وحدت رویه برسند» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۴۴).

برنامه‌ریزی عامل دیگری است که در نهان کتابداران نهادینه شده است. مدرسان کتابداری تلاش کردند تا دانشجویان را با مقدمات فراگیری این دانش آشنا کنند؛ اینکه نظم در تمام مراحل کار کتابداری موجب شکوفایی آن می‌شود و نتایج مطلوبی به بار می‌آورد. ثریا قزل‌ایاغ، نخستین مدرس ادبیات و کتابخانه‌های کودک و نوجوان در دانشگاه تهران، استاد کتابداری را چنین توصیف کرده است:

«استادی که برای دو ساعت کلاس برنامه‌ریزی دارد، دانشجو از همان لحظه‌ای که وارد می‌شود می‌فهمد که این معلم در درسش جدی است و برنامه‌ریزی دارد. اگر به او مقاله بدهید، وجبی تصحیح نمی‌کند یا اگر کار عملی می‌دهید، نمی‌برد کنج خانه‌اش بگذارد و همین‌طوری یک نمره بدهد، بلکه مو را از ماست بیرون می‌کشد» (قزل‌ایاغ، ۱۳۹۶: ص ۷۸).

تجربه انتشار مصاحبه با کتابداران نشان داد آنان همان‌قدر که در زمان انجام مصاحبه در بیان روایت‌ها دقت دارند و نظم تاریخی را رعایت می‌کنند، در زمان بازبینی متن مصاحبه نیز وسواس خاصی در مستندسازی روایت‌ها دارند.

سخاوت کتابدارانه

استادان پیش‌کسوت با علاقه در مسیر اجرای روش‌های نوین گام برداشتند. در دهه ۱۳۶۰، که مرکز خدمات کتابداری با کتابخانه ملی ایران ادغام شد، کارشناسان این مرکز با مشکلات فراوانی مواجه شدند؛ مسائلی که فقط به‌مدد عشق وافر و تواضع کتابدارانه آنان مرتفع شد. روایتی از نخستین روزهای ادغام این مرکز نشان‌دهنده روحیه منعطف کتابداران است: «پس از ادغام مرکز خدمات کتابداری و کتابخانه ملی، دیدیم به قطر یک سانتی‌متر خاک روی قفسه‌های کتابخانه است و فضله پرنده و مار و عقرب دارد. جوان‌های امروز باور نمی‌کنند که من، زهرا شادمان و ماندانا صدیق بهزادی از خانه وسایل

شست‌وشو مثل سطل، اسکاچ، رایت و پودر می‌آوردیم، آستین‌هایمان را بالا می‌زدیم و قفسه‌ها را تمیز می‌کردیم. آن زمان کتابخانه ملی فقط یک نظافتچی داشت» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۶۸).

دبیر شورای کتاب کودک، که به استاد استادان شهرت دارد، فروتنی کم‌نظیری دارد. کلاس‌های درس او مکانی برای تبادل دانش و اطلاعات است و استاد و شاگردی در آن مطرح نیست. توصیف او از ویژگی‌های یک کتابدار، که در فرازی از مصاحبه آمده است، آیینه تمام‌نمای شخصیت اوست:

«یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های کتابدار این است که نسبت به هیچ چیزی بخیل نیست. کتابدار نه در مالش، نه در جانش، نه در سلامتی‌اش و نه در اطلاعاتی که دارد و می‌تواند به دیگران انتقال دهد، بخل نمی‌ورزد. من هیچ‌وقت باور نمی‌کنم که چیزی را بدم و کاری را خوب انجام می‌دهم. من احساس می‌کنم که همه چیز به دلایلی از من می‌گذرد و من یک راه عبور هستم، من نه شروع‌کننده و نه پایان‌دهنده هستم» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۲۰).

نوآوری و خلاقیت

پیش از شکل‌گیری کتابداری نوین، جامعه ایران نگاه تخصصی به فرایندهای مرتبط با کتابداری نداشت؛ بنابراین نوآوری در پژوهش، با توجه به شرایط آن زمان ضروری به نظر می‌رسید. یکی از مصاحبه‌شوندگان هدف از ادامه تحصیل در رشته کتابداری را چنین بیان کرد: «من با این هدف وارد رشته کتابداری شدم که کلیشه‌ها را تغییر دهم یا حداقل در مورد آنها تردید و تأمل کنم و از افراد دیگر بخواهم که تأمل کنند و به بازنگری بپردازند؛ البته چه بسا بازنگری بعد از گردش و حرکت، مجدداً به همان نقطه آغاز برسد ولی این، دست‌کم از طریق پژوهش حاصل می‌شود تا اقتباس صرف» (حرّی، ۱۳۹۵: ص ۳۸). گروه کتابداری دانشگاه تهران در دوران مدیریت اشخاص مختلف، نوآوری‌های خاصی در زمینه جذب استادان داشت که در تقویت فرایند آموزش گروه تأثیر بسزایی داشت. یکی از راوینان به‌کارگیری تدابیری برای تقویت گروه را بدین‌شکل شرح داده است: «هر چقدر امکان استفاده از استادان غیرهیئت‌علمی گروه کمتر بشود، حیات رشته کتابداری کم‌رنگ و کیفیت کار ضعیف‌تر می‌شود. در واقع همانند یک فعالیت بیرونی است که به نتیجه‌گیری‌ها، بحث‌ها، چرایی‌ها و چگونگی‌ها تبدیل می‌شود. اگر مدرس خارج از دانشگاه نداشته باشیم، کلاس پویایی نخواهد داشت» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۱۳).

ابتکارات شورای کتاب کودک که از دهه ۱۳۴۰ش / ۱۹۶۰ فعالیتش را آغاز کرد، ضمن اینکه موجب معرفی آثار ایرانی به جشنواره‌های بین‌المللی شد، تحولات گسترده‌ای را در تأسیس و مدیریت کتابخانه‌های کودک و نوجوان ایجاد کرد. به‌رغم اینکه در حال حاضر نیز کتابخانه‌های آموزشی‌گامی جایگاه خود را در نظام آموزش و پرورش ایران پیدا نکرده است، اما تلاش‌های شورای کتاب کودک دستاوردهای ارزشمندی را برای این گروه سنی به ارمغان آورده است. در یکی از روایت‌ها در زمینه تجربه‌های راه‌اندازی کتابخانه برای کودکان و نوجوانان چنین اشاره شده است: «کار برای کودکان و نوجوانان برایمان بسیار مهم است و در شورا به آن فکر می‌کنیم. ما می‌خواهیم تأسیس کتابخانه‌های مختلف را تجربه کنیم. کتابخانه اردوگاه‌ها، نابینایان، کم‌بینایان و کانون اصلاح و تربیت را تجربه کردیم و الان روی کتابخانه برای بچه‌های کار فکر می‌کنیم و این موضوع برایمان بسیار مهم است» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۷۲).

شکل‌گیری مرکز خدمات کتابداری در سال ۱۳۴۷، مقارن با فارغ‌التحصیلی نخستین دانشجویان کتابداری، یکی از اقدامات نوآورانه در عالم کتابداری بود و فعالیت‌های زیربنایی مهمی در این مرکز به ثمر رسید؛ از جمله فهرست‌نویسی و رده‌بندی منابع، گسترش رده‌بندی دیویی و کنگره، نشانه مؤلف فارسی و فهرستگان ایران. بسیاری از دانش‌آموختگان کتابداری جذب این مرکز شدند و به عضویت هیئت‌علمی آن درآمدند. استاد پوری سلطانی که همراه با جان هاروی^۱ (استاد آمریکایی دانشگاه تهران) این مرکز را تأسیس کرد، ضرورت ایجاد آن را همزمان با تأسیس مرکز مدارک علمی، چنین توصیف کرده است: «من و هاروی در سه چهارم جلسه در وزارت علوم از این عقیده دفاع کردیم که اگر مرکز خدمات کتابداری ایجاد نشود، مرکز مدارک علمی شکل نمی‌گیرد و اگر هم ایجاد شود، بی‌پایه و اساس می‌شود. بالاخره معاونان وزارتخانه را متقاعد کردیم تا این دو مرکز با هم تأسیس شوند و به‌صورت برادر، کار کنند» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۴۳).

مشارکت در کار

روحیه کار جمعی

اطلاعات کتابداران بنابر ویژگی‌های شغلی آنان به‌روز است. آن‌ها با گروه‌های مختلف اجتماع سروکار دارند و باید از انتشار آخرین آثار علمی مطلع باشند. همچنین به‌دلیل اینکه بیشتر فعالیت‌های مرتبط با علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌صورت فرایندی است و به شکل گروهی به ثمر می‌نشیند، روحیه کار جمعی در کتابداران و مدرسان آن وجود دارد و تلاش می‌کنند فعالیت جمعی را به اقدام فردی ترجیح دهند و در ایجاد روحیه مشارکت در جوانان بکوشند. کتابداران پیشرو در ایران نسلی تکرارنشدنی بودند و میراث ارزشمندی را برای آیندگان برجای نهادند. استفاده از ضمیر «ما» در مصاحبه با کتابداران، نشان‌دهنده اعتقاد آنان به کار گروهی است. پوری سلطانی، که مرکز خدمات کتابداری را به‌منزله مؤسسه‌ای پژوهشی تأسیس کرد و بعدها در رشد و تعالی آن کوشید، در جای‌جای مصاحبه‌اش از اجرای طرح‌های گروهی که به نتایج مطلوبی رسید سخن می‌گوید. سلطانی، که از پیش‌گامان کتابداری نوین در ایران است، روحیه مشارکت برای پیشرفت کتابداری نوین را چنین توصیف می‌کند:

«همه کارهایی که در مرکز خدمات کتابداری و بعدها در کتابخانه ملی ایران انجام شد، به‌صورت گروهی و با همکاری کارشناسان و اعضای هیئت‌علمی آن به ثمر رسید. آنچه منتشر شده، حاصل پژوهش همه آنان است و نام خودشان نیز بر روی کارهایشان نوشته شده است» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۳۴).

افزون‌براین، مدیریت مشارکتی در گروه‌های کتابداری در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و نیز کتابخانه‌ها، به مدد ابتکار کتابداران توانمند انجام شده است. این نوع مدیریت، از یک‌جانبه‌نگری جلوگیری کرده و موجب اجرای سیاست‌های صحیح در مجموعه‌های مربوطه شده است. انصاری، که سال‌ها مدیریت گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران را عهده‌دار بود، مدیریت مشارکتی را در گروه اجرا کرد و توفیق یافت. در این نوع مدیریت، برنامه‌ها جرح و تعدیل می‌شد و دانشجویان با طیف گسترده‌ای از دیدگاه‌های مدیریتی در عمل آشنا می‌شدند که خود نیز نوعی درس قلمداد می‌شد.

شورای کتاب کودک نیز از جمله مراکزی است که به‌صورت مشارکتی مدیریت می‌شود. اجرای این روش موجب پویایی این مجموعه شده است؛ به‌نحوی که هر ساله، همانند یک دانشگاه، نیروی پژوهشی و نیز کتابدار کتابخانه‌های کودک و نوجوان تربیت می‌کند. همین روحیه در مراکزی مانند مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، که از درون شورای کتاب کودک متولد شده و رشد کرده‌اند، نمایان است و اجرا می‌شود. دبیر شورای کتاب کودک این شیوه از مدیریت را چنین توصیف کرده است: «من در شورا شکلی از مدیریت مشارکتی را تجربه کرده‌ام که در سازمان‌های مردم‌نهاد بسیار کارآمد است. مدیریت مشارکتی به این معنا است که از هیئت‌مدیره تا پائین‌ترین سمت در سازمان، همه می‌توانیم در همه زمینه‌ها فکر کنیم، پیشنهاد دهیم، تصمیم بگیریم و کار انجام دهیم» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۷۰).

بنابراین ایجاد روحیه مشارکت همواره مدنظر بنیان‌گذاران کتابداری نوین بوده است. این مشارکت در سطوح مختلف کارشناسی و مدیریتی دستاوردهای ارزشمندی را به ارمغان آورده است. همه آثار مرجع و فعالیت‌های بنیادین در این موضوع با بهره‌مندی از دیدگاه‌های مشترک کارشناسان و استادان به سرانجام رسیده است.

شیوه‌های تدریس

رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی ارشد، که دوره‌ای دوساله داشت، با اهداف پیش‌رو تأسیس شد: آموزش نیروی انسانی متخصص که توانایی مدیریت کتابخانه‌ها را دارا باشند و نیز تعلیم به افرادی که عهده‌دار راه‌اندازی دوره‌های کتابداری در بخش علوم کتابداری دانشگاه‌های ایران شوند. سرفصل‌های درسی در سال‌های اولیه شکل‌گیری گروه تحت تأثیر نظام کتابداری آمریکایی - انگلیسی قرار داشت. آن زمان متون درسی کتابداری به فارسی ترجمه نشده بود و درس‌ها به زبان انگلیسی فراگرفته می‌شد. بعدها متون و منابع مرجع ترجمه شد و در بسیاری از موارد مطابق با نیاز کتابداری ایران بومی‌سازی شد.

نکته‌ای که از طرح‌های تاریخ شفاهی استنباط شد، این است که طبعاً بعضی از درس‌ها در مقاطع کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد تکرار می‌شوند؛ یعنی درسی که در دوره کاردانی خوانده شده، کم‌وبیش در لیسانس و فوق‌لیسانس هم تکرار

می‌شود. پیش‌کسوتان کتابداری بارها برای ایجاد تغییر در سرفصل‌های درسی این رشته تلاش کرده‌اند. آنان با اعتقاد به وظیفه‌ای که در زمینه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی برعهده دارند، با شیفتگی به معلمی، به تدریس دانسته‌ها و تربیت نسلی انسان‌ساز همت گماشتند. مدرسان تربیت پژوهشگر و یاددادن شیوه‌های آموختن به آنان را امری مقدس تلقی می‌کنند. یکی از استادان کتابداری چنین استنباطی از ارتباط معلمی و کتابداری دارد: «معلم خوب هرگاه کتابدار خوبی هم باشد یا کتابدار هر وقت به زیور معلمی آراسته باشد، توفیقی دوچندان خواهد داشت» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۸۰).

در زمینه روش‌های مختلف تدریس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش کتابداری، معیارهای مختلفی مدنظر استادان قرار گرفت. استنادی که در آمریکا تحصیل کرده بودند، برگزاری کارگاه‌های عملی برای دانشجویان کتابداری را ضروری می‌دانستند و بر استفاده از این روش تأکید داشتند. کتابداری دانشی است که برای کاربرد عملی آن و اجرا در کتابخانه فراگرفته می‌شود. پس بهره‌مندی از روش‌های کارگاهی سودمند خواهد بود. تأثیر کارگاه‌های عملی در دانشگاه در روایت زیر آمده است:

«من در دوره فوق‌لیسانس کتابداری در آمریکا، پنج کارگاه عملی در کنار یک کلاس سه‌واحدی گذراندم تا توانستم نمره قبولی بگیرم. استاد برای هر دوره، پنج کارگاه برای دانشجویان تعیین کرده بود که بیرون از دانشگاه می‌گذرانیدیم. نمره ما را هم منوط به گذراندن آن کارگاه‌ها کرده بود. یکی از خوشبختی‌های زندگی‌ام این بود که فقط سعی کردم مثل او ادبیات کودکان را درس بدهم» (قرنل‌ایاغ، ۱۳۹۶، ص ۵۰).

علاوه بر این انتخاب نحوه تدریس یک درس واحد با توجه به مخاطبان آن، همواره مدنظر کتابداران پیش‌گام در این موضوع بوده است؛ زیرا که تکرار یک سری دانسته‌های ثابت برای انواع و اقسام دانشجویان با گرایش‌های گوناگون و در مقاطع مختلف تحصیلی از کاردانی تا دکترا مفید نخواهد بود. اهمیت به مخاطبان و همراه کردن آنها با کلاس به طرق مختلف، ضروری و راهگشا است. روایتی در این زمینه نوشته می‌شود: «یک درس را می‌شود به شیوه‌های گوناگون تدریس کرد و بستگی دارد که شما کجا ایستاده‌اید و چه کسانی روبه‌روی شما نشسته‌اند و دارند گوش می‌دهند. اگر به دانشجویان کتابداری ادبیات کودکان درس بدهم، آن را به سمت فعالیت‌های ترویجی کتابخانه می‌برم، اگر در رشته سینما باشم، به سمت آن می‌رود و اگر به دانشجویان هنر درس بدهم، به سمت تئاتر عروسکی می‌رود» (قرنل‌ایاغ، ۱۳۹۶: ص ۷۷).

کتابداری اجتماعی

علاقه‌مندان کتابداری اجتماعی،^۱ کتاب را به‌عنوان یک کالا نگاه نمی‌کنند بلکه به مثابه موجودی زنده و اثربخش در زیست اجتماعی می‌نگرند. خدمت به مردم از راه کتاب یکی از بهترین لذت‌هایی است که نصیب آنان می‌شود. امروزه کتابخانه تنها مکانی برای خواندن نیست بلکه «جایی برای با هم بودن است». تفکر کتاب برای همه در قالب کتابداری اجتماعی از همان آغازین سال‌های تأسیس رشته کتابداری از سوی متخصصان مطرح شد.

یکی از فعالان کتابداری اجتماعی به جنبه‌های مختلف این گرایش اشاره و در فرازی از مصاحبه چنین روایت کرده است: «در نزدیکی مدرسه کتابداری ژنو، خانمی بودند که من مسئول بودم برایشان کتاب ببرم. ایشان در طبقه چهارم زندگی می‌کردند. کتاب‌ها را که برایشان می‌بردم، بعضی وقت‌ها می‌گفتند که خسته‌ام و برایم یک صفحه بخوان و می‌خواندم. گاهی آشپزخانه‌شان را هم تمیز می‌کردم، زباله‌شان را هم پائین می‌آوردم و ظرف‌هایشان را هم می‌شستم» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۶۲).

مصاحبه‌شوندگان در مصاحبه‌ها از روزن نقش اجتماعی به کتابدار می‌نگرند؛ یکی کتابدار را به «پلی بین نوشته و خواننده» توصیف می‌کند و دیگری معتقد است که «اگر کتابداران خوب تحصیل کنند و به‌خوبی در جایگاه خودشان قرار بگیرند، اشاعه‌دهندگان فرهنگ مکتوب جامعه‌اند» و مصاحبه‌شونده دیگری بر این عقیده است که «کتابدار رابط بین انسان‌ها و دانش مقید است یعنی دانش‌هایی که بر محمل‌های مختلفی مضبوط می‌شوند».

انجمن کتابداران و خدمات داوطلبانه

سال ۱۳۴۵ که انجمن کتابداران ایران تأسیس شد، اعتقاد به کار داوطلبانه در میان نخستین فارغ‌التحصیلان کتابداری به چشم می‌خورد. بنابراین انجمن توانست فعالیت‌های مؤثری در زمینه پیشرفت کتابداری نوین انجام دهد. رئیس کمیته آموزش انجمن فضای حاکم بر آن را چنین توصیف کرده است:

«انجمن کتابداران زاده باور به کار داوطلبانه است و در مجموعه نهادهای مدنی قرار دارد و زیرمجموعه بحث کلی جامعه مدنی است. انجمن‌ها در جامعه مدنی شکل می‌گیرند و سمن‌ها (سازمان‌های مردم‌نهاد)^۱ پدید می‌آیند. انجمن کتابداران ایران در دهه ۱۳۴۰ بسیار فعال بود چون روحیه کار داوطلبانه وجود داشت» (انصاری، ۱۳۹۶: ص ۱۶۱).

برنامه‌ریزی برای برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت کتابداری جزو فعالیت‌های مستمر انجمن بود. به دلیل اینکه انجمن کتابداران در شهرستان‌ها شعبه نداشت، لازم بود از طریق آموزش‌های دوره‌ای، کتابداران نقاط مختلف ایران را در فعالیت‌ها سهیم کند. یکی از روایت‌های اعضای انجمن کتابداران در مورد کمیته آموزش انجمن چنین است:

«در انجمن خدمت خانم فرنگیس امید، دوره‌ای را برای کتابداران در دبیرستان برنامه‌ریزی کردیم. بهترین دانشجویان کارشناسی ارشد کتابداری در آن سال‌ها، در دوره‌های ذکرشده تدریس می‌کردند؛ در واقع برنامه آن توسط کمیته آموزش انجمن کتابداران نوشته شد و به اجرا درآمد. ما دو سه دوره مدرس تربیت کردیم و چند مدرسه هم در تهران آن را به صورت آزمایشی اجرا کردند» (فزل‌ایغ، ۱۳۹۶: ص ۶۰).

کمیته انتشارات انجمن کتابداران ایران نیز بسیار فعال بود و به دلیل اینکه آن زمان منابع کتابداری به فارسی در دسترس نبود، مقالات نوشته‌شده در نشریه‌های انجمن، راهگشای دانشجویان بود. رئیس کمیته انتشارات انجمن فعالیت‌های کمیته را به این صورت شرح داده است: «اولین شماره خبرنامه انجمن کتابداران ایران در ۱۳۴۸ به صورت مفصل منتشر شد. من آن زمان رئیس کمیته انتشارات بودم. به این نشریه بسیار توجه شد و ایرج افشار برایم تشویق‌نامه نوشت. تمام همکارانم در مرکز به صورت رایگان و داوطلبانه با احساس و علاقه و مسئولیت کار می‌کردند» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۱۲۰).

ویژگی‌های رشته کتابداری

متخصصان این رشته با توجه به زمینه حرفه‌ای و علاقه خود، بر بعضی از موارد تأکید دارند. پیوستگی کتابداری و اطلاع‌رسانی در یکی از روایت‌ها بدین شکل شرح داده شده است: «امروزه کتابداری به یک عامل مهم اطلاع‌رسانی تبدیل شده است. اطلاعات مهم‌ترین ثروت هر جامعه‌ای است. واسطه بین هر علم و استفاده‌کننده آن، کتابدار است. کتابخانه ملی باید هر کسی هر اطلاعی یا مدرکی را راجع به ایران می‌خواهد، در اختیارش قرار بدهد» (فانی، ۱۳۹۵: ص ۷۵).

بسیاری از کتابداران معتقدند بین آن چیزی که به نام اطلاع‌رسانی و چیزی که به نام کتابداری مطرح است تفاوتی نیست؛ حتی از نظر موقعیت مکانی نیز نمی‌توانید جایی را نشان دهید و بگویید این، مرکز اطلاع‌رسانی و این یکی کتابخانه است. متخصصان این رشته همواره بر پویابودن فرایندهای کتابداری و اطلاع‌رسانی تأکید کرده‌اند. در یکی از روایت‌ها چنین آمده است: «کارهای کتابداری به صورت مستمر انجام می‌شود. کتابداری کاری نیست که شما انجام بدهید و تمام بشود، بلکه یک علم، فن و هنر پویاست که دائماً باید زندگی کند و زنده باشد. الان گسترش رده‌های دیوبی یا کنگره به چاپ‌های هشتم رسیده است. دائم مسائل جدید مطرح می‌شود و ویرایش‌های جدید درمی‌آید» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۵۳).

از آنجاکه در سال‌های اخیر تعداد فارغ‌التحصیلان رشته کتابداری رشد صعودی داشته، بین تعداد آنان و میزان فرصت‌های شغلی، تناسبی نیست. پذیرش دانشجو در مقاطع بالا در کارشناسی ارشد و دکتری بدون توجه به نیاز بازار صورت می‌گیرد. به گفته یکی از متخصصان در این زمینه، «بازار کار نسبت به نحوه تولیدات این رشته کاملاً بیگانه است. کم نیست درخواست‌هایی که طی نامه‌های رسمی از گروه خواسته‌اند که یک نفر کتابدار لیسانس یا فوق لیسانس به آنها معرفی شود. همین که می‌گویند کتابدار «لیسانس» یا «فوق لیسانس» به این معناست که نمی‌دانند موضع این دو در کتابخانه چیست؟! نتیجه این می‌شود که فرد فوق لیسانس که بی‌کار باشد، جای لیسانس را می‌گیرد و آن سازمان نیز ترجیح می‌دهد وی را استخدام کند. در دنیا شدیداً در مقابل این مسئله می‌ایستند و به آن *Over qualified* (بالتر از نیاز) می‌گویند یعنی اگر بخواهید در جایگاهی که برای لیسانس تعریف شده، استخدام شوید و به خود ببالید که دکتری دارید، نمی‌پذیرند و می‌گویند شرایط شما بیش از نیاز است و باید *Under qualified* (پایین‌تر از نیاز) باشد» (حرّی، ۱۳۹۵: ص ۱۵۲).

تأثیر کنفرانس‌های ایفلا در کتابداری ایران

حضور کتابداران ایرانی در ایفلا موجب شد علاوه بر ارائه پژوهش‌های انجام‌شده در ایران، با فعالیت‌های کتابداران سایر کشورها نیز آشنا شوند. پوری سلطانی، که شناخته‌شده‌ترین کتابدار ایرانی است، از ۱۳۴۸ تا واپسین سال‌های عمرش پیوسته در جلسات ایفلا شرکت می‌کرد. او عضو کمیته نمایه‌سازی و رده‌بندی بود و نوشتن گزارش پس از ایفلا را برای یادگیری همکارانش ضروری می‌دانست. او با بیانی انتقادی به این مسئله چنین اشاره کرده است:

«گزارش مکتوب یا سخنرانی از اشخاصی که بعد از انقلاب به ایفلا رفتند، منتشر نشده است. من به انجمن کتابداران گفتم تا برای افرادی که به ایفلا رفته‌اند، سخنرانی بگذارید. جوانان نمی‌دانند که چقدر ایرانی‌ها در آنجا فعال هستند و کار می‌کنند. در گذشته وقتی برمی‌گشتیم، دانشجویان و همکاران را با کتابداری روز آشنا می‌کردیم و همه‌چیز را اطلاع می‌دادیم که کتابداری ایران بهتر شود» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۸۰).

مرکز خدمات کتابداری (بعدها کتابخانه ملی) درحکم نخستین مرکز ارائه خدمات فنی کتابداری در آسیا در زمان تأسیس، همواره مدنظر رؤسای ایفلا بود. در فرازی از مصاحبه‌ها به یکی از موارد تشویق‌آمیز اشاره شده است:

«اقدامات ما در مرکز خدمات کتابداری عکس‌العمل‌های خیلی خوبی داشت. یادم است خانمی به اسم دوروتی اندرسون^۱ که دبیر کمیته فهرست‌نویسی ایفلا بود و در زمینه فهرست‌نویسی استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناختی (ISBD)^۲ کار می‌کرد، برای بازدید از کتابخانه‌ها به ایران آمده بود. وقتی کتاب *نشانه مؤلف فارسی*^۳ را به او نشان دادم، حیرت کرد که ما چطور این همه در خدمات فنی پیشرفت کرده‌ایم! آن‌ها می‌خواستند آن را به‌عنوان الگویی برای کشورهای درحال توسعه ارسال کنند» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۵۰).

گسترش رده‌ها نیز جزو فعالیت‌های حرفه‌ای در کتابداری بود که از دهه ۱۳۵۰ در مرکز خدمات کتابداری آغاز شد و تأثیری دیرپا در کتابداری برجای گذاشت. تمام فعالیت‌های مربوط به بومی‌سازی کتابداری با هماهنگی با کتابخانه کنگره آمریکا صورت گرفت. در یکی از روایت‌ها، به این هماهنگی‌ها بدین‌شکل اشاره شده است: «فعالیت‌هایی که در زمینه گسترش رده‌بندی کنگره انجام می‌شد، بدون استثنا در تماس با کتابخانه کنگره بود. با اینکه جزو اتحادیه حق مؤلف برن^۴ نبودیم، ولی ما به‌عنوان کتابدار، خودمان این مسئله را رعایت می‌کردیم. در هر مورد که گسترش می‌دادیم، با رؤسای آن در کتابخانه کنگره^۵ تماس می‌گرفتیم و نظرات آن‌ها را جویا می‌شدیم» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۵۵).

نخستین آثار مرجع

یکی از مهم‌ترین آثار مرجع در موضوع کتابداری و اطلاع‌رسانی، سرعنوان‌های موضوعی فارسی است. مؤلف این اثر، که بیش از ۳۰ سال درگیر آن بود، تهیه آن را چنین روایت کرده است: «سرعنوان‌های موضوعی فارسی با کوشش بسیار به سرانجام رسید. این اثر حدود هشتاد هزار مدخل دارد و یک فرهنگ دوزبانه فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی است که باعث شد موضوعات استاندارد شود. این منبع در کتابخانه‌های ایران موجود است» (فانی، ۱۳۹۵: ص ۶۳).

کتاب‌شناسی ملی اثر مرجع دیگری است که به‌همت کتابداران به ثمر رسید. زمان ادغام مرکز خدمات و کتابخانه ملی، کتاب‌شناسی ملی که در قالب سنتی منتشر می‌شد، عقب بود و هیچ سازمانی حاضر به چاپ آن نبود. مشکلات انتشار شکل جدید کتاب‌شناسی ملی در یکی از روایت‌ها به این شکل آمده است: «وقتی کتاب‌شناسی ملی پس از مدت‌ها تأخیر آماده شد، هیچ سازمانی آن را چاپ نمی‌کرد. من این‌قدر نامه‌نگاری کردم که این را چاپ کنند که حد ندارد! چقدر با وزارت ارشاد مکاتبه کرده بودم تا بالاخره چاپ شد. اولین کتاب‌شناسی ملی را در یکی از کنفرانس‌های ایفلا ارائه کرده بودم که از طرف آن‌ها تشویق شدم» (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۷۰).

1. Dorothy Anderson

2. International Standard Bibliographic Description (ISBD)

4. Berne Convention

5. Home | Library of Congress (loc.gov)

۳ نیکبخت‌جم، امیرمسعود (۱۳۶۸). *نشانه مؤلف فارسی: جدول سه‌رقمی مبتنی بر کاتر-سن برن*. تهران: کتابخانه ملی ایران.

نشانه مؤلف فارسی یکی دیگر از اقدامات اساسی در عالم کتابداری است. روایتی از لزوم تألیف این اثر: «نشانه مؤلف جزو نخستین کارهای ما در مرکز خدمات کتابداری بود. آن زمان من در دانشگاه تهران تدریس می‌کردم و این را به‌عنوان موضوع پایان‌نامه به یکی از شاگردانم دادم و گفتم که در این زمینه کار کند. راهنمایی آن پایان‌نامه با من بود. او کار کرد و آن را تحویل داد. ما پس از کار روی آن در مرکز خدمات، مشکلاتش را برطرف و به اسم همان دانشجو منتشر کردیم (سلطانی، ۱۳۹۴: ص ۵۱).

نتیجه‌گیری

مصاحبه با کتابداران علاوه بر آنکه اطلاعات ذی‌قیمتی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد، درس‌های شیرینی برای مصاحبه‌گران دارد و نگاهشان را به زندگی تغییر می‌دهد؛ اینکه بی‌منت اطلاعاتشان را در اختیار سایرین قرار دهند، به همه گروه‌های اجتماعی خدمت کنند، در انتقال دانش ضمنی به جوانان بکوشند و روحیه کار جمعی را تقویت کنند. تنها بخش تلخ تاریخ شفاهی فوت کتابدارانی است که با روایت‌هایشان جانی تازه گرفته‌اند و خوشحال از اینکه توانسته‌اند این خاطرات ماندگار را ثبت و ضبط کنند.

با توجه به مطالب این نوشتار، موارد زیر استنباط شد:

۱) مصاحبه با متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی در قالب طرح‌های تاریخ شفاهی موجب دستیابی به یافته‌های ارزشمندی شد. مسائلی که کتابداران در دوران گسترش کتابداری نوین با آن مواجه بودند، از روزن دیگری غیر از تاریخ شفاهی امکان ظهور نمی‌یافت. روایت‌های کتابداران ضمن نمایان کردن بخش‌های نانوشته این علم، نشان می‌دهد کدام ویژگی‌های اخلاقی آنان موجب رشد کتابداری نوین در ابعاد مختلف شده است؛

۲) لازم است طرح‌های تاریخ شفاهی در دانشگاه‌ها به اجرا درآید تا دانشجویان علاوه بر آشنایی با معماران این رشته، با پیشینه کتابداری نوین آشنا شوند. رشته‌ای که بدون شناخت بنیان‌گذاران آن پیش برود، به سرمنزل مقصود نخواهد رسید. اگر به تاریخ یک رشته با دقت نگاه کنیم، به داده‌هایی دست می‌یابیم که موجب رشد تفکر و اندیشه‌مان می‌شود. اگر دانشجویان به‌طور عملی درگیر فرایند تاریخ شفاهی شوند، کاربرد تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی را به‌طور ملموس درک خواهند کرد؛

۳) گردآوری تاریخ شفاهی کتابخانه‌های عمومی، آموزشگاهی، دانشگاهی و تخصصی، به دلیل جایگاه اجتماعی این نهادهای فرهنگی و تأثیرگذار در جوامع مختلف، ضروری است و باید برای تبیین آن همت گماشت؛

۴) باید عملکرد سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در موضوع کتاب، کتابداری و کتاب‌خوانی از طریق مصاحبه با علاقه‌مندان و متولیان این عرصه تدوین شود تا فرهنگ کار داوطلبانه در ابعاد مختلف تقویت شود؛

۵) اگر تاریخ شفاهی کتابداری و اطلاع‌رسانی یا تاریخ شفاهی کتابداران در همه کشورها گردآوری و منتشر شود، کتابداران جوان از یافته‌های استخراج‌شده بهره‌مند می‌شوند و از استادان پیش‌گام می‌آموزند.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

در راستای محتوای این نوشتار، پژوهش‌های زیر مفید خواهد بود:

۱) تشابهات و تفاوت‌های تاریخ شفاهی کتابداران در کشورهای مختلف؛

۲) بررسی مستندات تاریخ شفاهی کتابداران در سراسر دنیا؛

۳) تدوین تاریخ شفاهی ایفلا.

منابع

انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۹۶). ستاره فروزان: مصاحبه تاریخ شفاهی با نوش‌آفرین انصاری. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و کتابخانه ملی ایران.

تبریزی، منصوره (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کیفی از منظر رویدادهای قیاسی و استقرایی. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۶(۱)، ۱۰۵-۱۳۸.

حرّی، عباس (۱۳۹۵). در دانش: مصاحبه تاریخ شفاهی با دکتر عباس حرّی. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و کتابخانه ملی ایران.

- راعی، منصوره (۱۳۹۹). راه روشن: مصاحبه تاریخ شفاهی با منصوره راعی. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- سلطانی، پوری (۱۳۹۴). سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، مادر کتابداری نوین ایران. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- فانی، کامران (۱۳۹۵). شمع خرد: خاطرات کامران فانی. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- قزل‌ایاغ، ثریا (۱۳۹۶). دل‌سپرده به کودکان: مصاحبه تاریخ شفاهی با ثریا قزل‌ایاغ. مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی. تهران: سازمان و اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- کاظمی، محسن، و خسرویگی، هوشنگ (۱۳۹۵). تاریخ شفاهی. دوفصلنامه تاریخ شفاهی، ۲(۱)، ۱-۱۵.
- محمدی‌نیا، محمد (۱۳۹۵). مصاحبه با استاد عبدالحسین حائری. دوفصلنامه تاریخ شفاهی، ۲(۲)، ۱۹۸-۲۱۱.

References

- Abrams, L. (2010). *Oral history theory*. Oxford University Press.
- Ansari, N. A. (2017). *Shiny star: Oral history interview with Noosh Afarin Ansari*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Fani, K. (2016). *The memories of Kamran Fani*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Ghezelayagh, S. (2017). *Dedicated to children: Oral history interview with Soraya Ghezelayagh*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Horri, A. (2016). *Dorr-e danesh: Oral history interview with Abbas Horri*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Kazemi, M., & Khosrobeygi, H. (2004). Oral history. *Biannual journal of oral history*, 2(1), 1- 15. [In Persian]
- Mohammadinia, M. (2005). Interview with professor Abdoalhossein Haeri. *Biannual journal of oral history*, 2(2), 198- 211. [In Persian]
- Raie, M. (2020). *Bright way: oral history interview with Mansoureh Raie*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Shopes, L. (1993). *What is oral history*. <http://historymatters.gmu.edu/mse/oral/oral.pdf>
- Soltani, p. (2015). *Sarv-e sarboland: The memories of Poori Soltani*. Interview by P. Salehi. Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Tabrizi, M. (2002). Qualitative content analysis from the perspective of deductive and inductive events. *Social Science*, 16(1), 105- 138. Doi: 10.22054/QJSS.2014.344 [In Persian]
- Tinney, C. (2015). Aboriginal and visible minority librarians: Oral histories from Canada. *The Australian Library Journal*, 16(3), 237-238. Doi: 10.1080/00049670.2015.1048559